

СЕМАНТИКОЛЕКСИКАЛНИ ИНТЕРФЕРЕНТИ В СМЕСЕНИЯ ЕЗИК НА ВИЕНСКИТЕ БЪЛГАРИ

АНА КОЧЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. Л. АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН
anak@abv.bg

SEMANTICOLEXICAL INTERFERENTS IN THE MIXED LANGUAGE OF THE VIENNESE BULGARIANS

ANA KOCHEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
anak@abv.bg

The German lexical interferences are characteristic for the mixed language of the Bulgarians in Vienna. The first subgroup is represented by German interferences in Bulgarian immigrant speech with a different use than in the Bulgarian literary language. The second subgroup, on the contrary, is related to the inability of the interference to change (to wide or narrow) their meaning. The third subgroup are the individual semantic neologisms, and the fourth subgroup consists of interference calques.

Keywords: interference, semantic-lexical, mixed language, Viennese Bulgarians, localizations, neologisms, pickers

Проучването на смесения език на австрийските българи запълва една съществена празнина в българската езиковедска литература, а именно – отсъствието на **цялостно описание на смесен език** на български имигранти в чужбина по специално създадена за целта методика.¹

В най-ново време българската общност в австрийската столица нараства стремглаво. Ако през 90-те години на миналия век приблизителните данни сочат около 6000 българи, през 2005 г. те са вече над 30 000, а в настоящия момент надхвърлят 50 000 (последните цифри са по самопреценка на сънародниците ни). Нарастват и институциите, поддържащи българския език, сдруженията и организациите на българите, както и медиите, които те създават. Макар и **дисперсна** на вид, българската езиково-етническа общност в Австрия (и специално във Виена) чрез преплетеността на личностните речево-комуникативни връзки, изградени върху **социално-демографски генеративи** (възраст, пол, образование, професия и т.н.), и на фактори от медиен характер, е действителен факт, а не провизорен конст-

рукт. Спецификата на българо-немския билингвизъм у виенските българи – полилингва – се състои в това, че той се осъществява в доминиращата чуждоетническа (австрийска) среда, която определя посоката на **интерференцията**. Българският комуникант е член и на австрийското етнокултурно пространство, поради което смесването на речевите кодове е естествено явление.

Междинният (смесен) език във Виена е регистриран с ярки особености най-вече чрез **лексиката**. В нея в една или друга степен се откриват множество (австро)немски езикови елементи, които наричам **транзитиви**, понеже конкретните им появявания и изчезвания нямат постоянен (системен) характер, а се транзитират (появяват се и изчезват) дори в речта на един и същ информант. Те не са еднакви у различните информанти и зависят от езиковата компетентност на всеки един от тях поотделно, т.е. у един информант например се явява немският облик *к'ухеншеф*, а у други – *готвач*. Лесно се откриват обаче общите тенденции в замените на лексемите – с течение на времето броят на факултативните германизми все повече нараства, докато в крайна сметка се сменя напълно и кодът.

Транзитивните елементи в българската имигрантска реч са два вида: а) лексикални **интерференти** и б) **прекодирания** (превключвания на кода).

Първите са свързани с частично проникване (най-често на отделни думи с всичките им особености – (фоно)-лексикални, (морфо)-лексикални, (деривато)-лексикални, (акцентно)-лексикални, а вторите – с проникването на по-големи единици (словосъчетания, изкази, текстове), т.е. с почти пълно проникване на елементите от чуждия код.

Немските лексикални интерференти и особено тези, които имат интернационален характер и са с български съответници, водят до появата на вариантност на всички езикови равнища. В зависимост от новия статус, който получават, немските лексикални единици в българоезична среда, в която те имат свои варианти, могат да бъдат разгледани по следния вече споменат начин.

Тук специален обект на изследване са **семантиколексикалните интерференти** в смесения език на виенските българи.

Първата **подгрупа** се представя от немски интерференти в българската имигрантска реч с по-различна употреба отколкото в книжовния български език. Една значителна част от немските лексикални интерференти е съставена от т.нар. интернационализми – думи от различни езици, които са навлезли по различни пътища във всеки език, но в момента са общи за повечето езици по света. Това се отнася дори и за онези по-стари немски лексикални елементи, които българите познават с определени значения от книжовния български език още от времето, когато са живели в България, т.е. преди заминаването им за Австрия, като напр. *гешѐфт* (< Geschäft). В немски език думата е имала и има неутрални значения. Според НУНБР (НУНБР/NUNBR 2006: 257–258) тя означава: '1. Търговия. 2. Фирма, предприятие, магазин. 3. Занятие. 4. Работа. 5. Нужда'. В български език

тя е навлязла през румънски и има според РЧДБЕ (РЧДБЕ/RChDBE 1982: 197) значение ‘непочтена сделка; спекула’. Разликата между *гешефт* в българския книжовен език и *гешефт* в немския (и съответно като немски интерферент в българската имигрантска реч) е повече от очевидна: при обща основа и в двата случая със значение ‘сделка’ различията вървят по линията на конотацията, свързана с морала – ‘честна’ и ‘нечестна’. Подобен е случаят с думата *спекулирам*. В немски *spekulieren* (НУНБР/NUNBR 2006: 556) означава ‘правя сметки за нещо, кроя планове за нещо’. Същото е значението и в смесения език – *Имах завидно кòнто, всеки банков клон си спекулира за него*. В книжовния български език (РЧДБЕ/RChDBE 1982: 804) значенията са: ‘1. Извършвам спекула. 2. прен. Използвам за свои облаги чуждо незнание, беда, име и пр.’. Самата дума *спекула* (пак там) е характеризирана като ‘користна търговска дейност за бързо забогатяване, спекулация’. С леко видоизменено значение е и глаголът *респектирам* – *Аз го респектирам* ‘Аз го уважавам’. Така е и в книжовния немски, и съответно в смесения език. В книжовния български език обаче значението е ‘внушавам почит, респект, прилично държание’. Подобно леко променена е и семантиката на думата *функционира*: *Гаджето се почувства фернàх-лèсигт* (<vernachlässigt) ‘пренебрегнато’ и *то така не функционира*, т.е. ‘не участва’ (в разговора). *Премията* – в книжовния български език (РЧДБЕ/RChDBE 1982: 689) – е: ‘1. Награда за прояви, постижения в някаква област. 2. Допълнително възнаграждение в предприятие за извършена повече работа за определено време. 3. Парична вноска за поддържане на застраховка. 4. Обезщетение при промяна на уговорени условия. 5. банк. Разликата между борсовата и номиналната стойност на ценни книжа. 6. Безплатна притурка към купена стока или приложение към списание. 7. Печалба от лотарийен билет’. В смесения език на виенските българи *премията* обаче е и ‘парична социална помощ’: *Най-малката премия, най-малкият социал е петстотин òйро*.

Семантично „объркване“ между лексемите, носени от България и интерферентите в речта на българите в Австрия, се получава при еднакво звучащите думи с близка, но не тъждествена семантика. Думата *политик* у имигрантите може да означава две неща в зависимост от езиковата компетентност: и ‘човек, който се занимава с политика’ (по български), и ‘политика’ (<Politik) като дейност ‘политика’ (по немски): *Не съм политикер, за да бистря непрекъснато този политик, дето ми е втръснал до гуша*. Да се говори в този случай за някаква „омонимия“, би било некоректно, защото явлението няма системен характер, и както вече бе отбелязано, то е свързано само с езиковата компетентност на говорещия.

Подобно неразличаване у представители на първото поколение е регистрирано и по отношение на обличията *цигàри* (< Zigarren) ‘пури’ и *цигарèти* (< Zigaretten) ‘цигари’. Това смесване обаче информантите приписват на самите австрийци: *Австрийците объркват цигàрите с пурите. Цигари викат на пурите, а на цигарите – цигарèти. Пълна каша*.

Несистемна „омонимия“ се явява и при различаването//неразличаването на немската и българска лексема *pàприка*. На немски *pàприка* (< *Paprika*) означава и ‘чушка’, и ‘червен пипер’, докато на български второто значение не е отбелязано (вж. РЧДБЕ/RChDBE 1982: 624). Любопитен в това отношение е записаният речев акт: *Без pàприка и лук кавардисване не става*, в който *паприка* означава ‘червен пипер’.

Под влияние на немски „разширяват“ значението си и редица думи в имигрантския български: *фалшиво* < *falsch* ‘неточно’ – *Часовникът ти днес върви фалшиво*, срвн. *Ihre Uhr geht heute falsch*; *бухам* < *buchen* ‘резервирам’ – *Бухнах си пътуването преди три месеца*; *екстра* < *extra* ‘извънредно, специално’ – *Бях се прибрала екстра в България, за да говоря с тях*.

Втората **подгрупа**, обратно, е свързана с невъзможността интерферентите да променят (разширяват или стесняват) значението си. Това е групата на т.нар. **локализми** – названия за типично австрийски реалии, за които няма еквиваленти в българската действителност и които не могат да бъдат „преведени“. Локализмите, поради голямото си количество, няма да бъдат изброявани тук. Засега на това място ще се ограничи само с припомнянето на някои емблематични имена на улици, площади и забележителни места от австрийската столица: *Ноймангàсе* ‘виенска улица на името на прочутия виенски домовладелец Йозеф Нойман’; *Адлергàсе* ‘старо име на улица във Виена по времето на хитлеризма’; *Рингштрàсе* ‘една от централните улици на Виена, на която се намира дворецът на Кобургите (Фердинанд)’; *Киндерплац* ‘детски площад във Виена’ (срвн. *Neumanngasse, Adlegasse, Ringstrasse, Kinderplatz*) и мн. др. „Непреводими“ остават и нарицателни имена като *кърхенитдйер* (< *Kirchensteuer*) ‘църковен данък’: *Докато си студент, не плащаш кърхенитдйер*; *ил’уселкрафт* (< *Schlüsselkraft*) ‘отговорна позиция, която се заема в работата по изричното настояване на работодателя’: *Аз не се замелдвам, наемат ме само като ил’уселкрафт*.

Трета **подгрупа** се представя от предимно косвено влияещи немски семантични интерференти, станали основа за създаване на нови думи в българския език. Те биха могли да бъдат наречени **индивидуалносемантични неологизми** с кратка съдба и мимолетен живот в речта на един човек. Раждат се и умират като едnodневки, възникват и изчезват като единични елементи още в момента на дискурса. Появата им е свързана с търсене и ненамиране на забравена или несъществуваща дума и в съчиняване на определен модел на нова дума, за да може разговорът да бъде продължен. Понякога моделът може да бъде и български.

– *Танцова мечка//Танцмечка*: *В България са танцовите мечки, в Австрия няма танцмечки*. Десигнатът е балкански, липсва в Средна Европа. Облик *Tanzbär* не бе открит в немските речници, но е възможен като теоретичен модел. В НУНБР (НУНБР/NUNBR 2006: 588) са приведени примери с подобни композити: *Tanzfläche, Tanzkurs, Tanzlehrer, Tanzlokal*,

Tanzmusik, Tanzpartner, Tanzschule, Tanzturnier. Теоретично съчетанието *танцова мечка* би могло да бъде съставено в български, но то няма да има народен характер, за да назове действително народния десигнат. Композитът *танцмечка* следва по-скоро немския модел, но също не би имал реална употреба в български и затова трябва да се разглежда като ситуационен конструкт.

– *Göre* ‘Австрия’ – *Dölu* ‘България’: *През август си отиваме долу, след туй пак се връщаме горе.* Новите значения на атрибутивните компоненти, с които се подменят имената на двете страни, между които през лятото се движат българите (Австрия и България), навярно следват (австро)немския модел с *Nieder* и *Ober*, срвн. *Niederösterreich* и *Oberösterreich*.

– Въз основа на синонимни връзки в български се извършва замяната на *цялостно* с конструкта *пълностно*: *Нямам толкова силен контакт с българите във Виена, нямам пълностно впечатление.*

– Подобна замяна може да бъде извършена дори и с отдавна вече установени граматични термини: *Слагам точка, защото изречението е говорително.* В речевия акт терминът *разказвателно изречение* е заменен с моментно съчинения термин *говорително изречение*.

– Любопитство буди фразеологичната предложно-обстоятелствена конструкция *на залпове* ‘от време на време, инцидентно, несистемно’: *Българската преса следя на залпове*, в която може да съзрем индивидуално творчество.

Четвърта **подгрупа** съставят **калките интерференти** (български преводни единици, копиращи немски семантични модели). Те биват няколко вида:

Калки (и полукалки) на отделни лексеми:

Регистрираните чисти лексикосемантични калки са малко на брой за сметка на полукалките. Към „чистите“ калки отнасям случаи от типа на: *Ръб* (< Rand) ‘край, околност’: *На ръба на Виена в двацет и втори беџирк имат вила; Затворени (са)* (< sindgeschlossen) ‘не се продават’: *Местата стоят затворени; От А до Цет* (< von A bis Z) ‘от началото до края’: *Взех си всичките изпити – от А до Цет* ‘от А до Я’ и др.

Полукалките отразяват частичния превод на немската формация. Така се получава сложна хибридна лексикална или фразеологична единица с немски и български компоненти: *Хохучилиште* (< Hochschule) ‘висше училище, университет’: *В хохучилиштето вземането на изпитите вече става по-трудно.* Преведена е само втората част *Schule* ‘училище’; *Остстранѝ* (< Ostländer) ‘източно(европейски) страни’: *Те, специално виенчани, имат едно определено дистанцирано, бих казала враждебно, отношение към чужденците, и то специално към тези, които идват от остстранѝте.* Преведена е само втората част *-länder* ‘страни’; *Пàркм’àсто* (< Parkstelle) ‘място за паркиране’: *Тия двамата не били крадѝци, търсели си парк’àсто.* Преведена е само втората част *Stelle* ‘място’; *Остеврòна* (< Osteuropa)

‘Източна Европа’: *Има много имигранти от Остеврòна. От Остеврòна има много проституция.* Побългарена е само втората част *Europa* ‘Европа’.

Лексикограматични калки са тези, при които всъщност лексикалното значение се изразява чрез граматичното (морфологично и синтактично). Най-често в тези случаи става дума за подмяна на предлозите:

Предлог *в* вм. *на*: *Нося си диктофон в лекциите* (< in die Vorlesungen).

Предлог *с* вм. *за*: *Женен съм отдавна с нея* (< verheiratet mit...).

Предлог *с* вм. *на*: *На празници телефонирам с техните* (< telefonieren mit).

Предлог *под* вм. *в*: *Месеца и половина бях под стрес* (< unter Stress) и т.н.

От контаминацията на *страх ме е*//*страхувам се*, от една страна, и *плаша се*, от друга, възниква глагол *страхувам* ‘плаша (се)’ в зарегистрирана конструкция: *Страхуват ме: Много са ме страхували с тия неща* ‘Много са ме плашили с тия неща’ (Срвн. и немското *man hat mir Angst gemacht*).

Подобно развитие с евентуално немско влияние може би ще се открие и в конструкцията: *Аз ги запознах поотделно* ‘Аз се запознах (с тях) поотделно’, срвн. *Ich habe sie separat kennengelernt*.

Калки на фразеологични съчетания. Биват също два вида: **пълни калки** – изцяло преведени с други елементи, и **частични калки (полукалки)** – с превод само на една част. И при фразеологичните съчетания техният брой също е по-голям от броя на пълните:

Пълни калки:

Взема(м) си живота (< hat sich das Leben genommen) ‘самоубива(м) се’: *Баба ми си взе живота, като бях на дванайсет години.*

Дам//давам (оценка) (< vergeben ein Eins) ‘пиша (отличен)’: *Той ми даде единица на изпита.*

Играя си с мисълта (< mit dem Gedanke spielen) ‘колебая се’: *Играех си с мисълта дали да си събера нещата и да отида в Германия.*

Частични калки (полукалки):

Голяма буква (< Großbuchstabe) ‘главна буква’: *Изречението почва с голяма буква.*

Голямо впечатление (< großer Eindruck) ‘силно впечатление’: *Приятелят ми остана с голямо впечатление от тях.*

Голяма търговия (< Großhandel) ‘едра търговия’: *Имам приятели, които работят в голямата търговия.*

Държа лекция (< Lektion halten) ‘изнасям лекция’: *Ще ходи другата седмица да държи лекция.*

Правя комплекси у някого (< Komplexe schaffen in jmd.) ‘създавам комплекси (у някого)’: *Той говори с никарагуанката испански, тя не му прави комплекси.*

Правя курс (< Kurs machen) ‘изкарвам, следвам курс’: *В Куба съм правила малко курсове за любители художници. Избираш кои лекции искаш да правиш и се мелдваш.*

Правя//пиша изпит (< Prüfung machen//schreiben) ‘полагам изпит’: *Предния семестър направих осем изпита. Тоя изпит го пиша за втори път.*

Имам (+ темпорален лексикален елемент):

Днес имаме (< heute haben) ‘днес сме’: *Днес имаме десети май.*

(Месец) имаме (< Monat haben) ‘сме месец’: *Сега имаме ноември месец.*

Има(м) страх (< Angst haben vor) ‘страх ме е’: *Страх имате от кучета?*

Имам глад//жажда (< ich habe Hunger//Durst) ‘гладен съм, жаден съм’ и др.

Макар и рядко, някои български фразеологични съчетания се превеждат на немски (разбира се, от българи), когато разговарят с австрийци: ... *Wirst du ein anderes Lied singen* (< Друга песен ще запееш!) и др.

Изброените по-горе примери са доказателство, че смесеният език е **несъмнен факт**. Предимно български са фонетиката и граматиката (морфология и синтаксис). Лексикалната система обаче е българо-немска и затова с пълно право може да се твърди, че той е **смесен български език** на българските имигранти в Австрия.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Изследването е извършено въз основа на лично събран теренен материал по време на няколко командировки във Виена през периода 2007–2012 г.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Българската общност в Австрия 2011: Историческо, лингвистично и етноложко изследване. Т. 1. Сборник. София. ДАБЧ. [Balgarskata obshtnost v Avstria 2011: Istorichesko, lingvistichno i etnolozhko izsledvane. T. 1. Sbornik. Sofia. DABCH.]

Българската общност в Австрия 2016: Историческо, лингвистично и етноложко изследване. Т. 2. Сборник. София. ДАБЧ. [Balgarskata obshtnost v Avstria 2016: Istorichesko, lingvistichno i etnolozhko izsledvane. T. 2. Sbornik. Sofia. DABCH.]

БНР 2009: Българско-немски речник. Bulgarisch-deutsches Wörterbuch. София. [BNR 2009: Balgarsko-nemski rechnik. Bulgarisch-deutsches Wörterbuch. Sofia.]

Виденов 1982: *Виденов, М.* Социолингвистика. Основни тезиси. Български социолингвистични проблеми. София. [Videnov 1982: *Videnov, M.* Sotsiolingvistika. Osnovni tezisi. Balgarski sotsiolingvistichni problemi. Sofia.]

Виденев 2000: *Виденев, М.* Увод в социолингвистиката. София. [Videnov 2000: *Videnov, M.* Uvod v sotsiolingvistikata. Sofia.]

Кочева 2011: *Кочева, А.* Резултати от билингвалната интерференция в езика на виенските българи – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етноложко изследване. Т. 1. Сборник. София. ДАБЧ. [Kocheva 2011: *Kocheva, A.* Rezultati ot bilingvalnata interferentsia v ezika na vienskite balgari – In: *Balgarskata obshtnost v Avstria – Istorichesko, lingvistichno i etnolozhko izsledvane.* Т. 1. Sbornik. Sofia. DABCH.]

НУНБР 2015: Нов универсален Немско-български речник. София. Pons. [NUNBR 2015: *Nov universalen Nemsko-balgarski rechnik.* Sofia. Pons.]

РЧДБЕ 1982: Речник на чуждите думи в българския език. Колектив. БАН. [RChDBE 1982: *Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskiya ezik.* Kolektiv. BAN.]

Weinreich 1968: *Weinreich, U.* Languages in Contact: Findings and Problems. The Hague, 9.

✉ Доц. д-р Ана Кочева

Секция за българска диалектология и лингвистична география
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Assoc. Prof. Ana Kocheva, PhD*

Department for Bulgarian Dialectology and Linguistic Geography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria